

**MTÜ TARTU MAARJA TUGIKESKUS
MAARJA ARENGU INSTITUUT**

**UURING INTELLEKTI- JA/ VÕI LIITPUUDEGA
TÄISKASVANUD TARTU LINNA ELANIKE
TEENUSTE ARENDAMISEKS**

Kristi Raudsepp

Helle Känd

Aili Saluveer

Tartu 2015

UURINGU EESMÄRK on **intellekti- ja/või liitpuudega (sh. autismispektrihäirega) täiskasvanud Tartu linna elanike tugiteenuste** vajaduste väljaselgitamine ja kirjeldamine, võimaliku teenuse kirjeldamine sh teenuse sisu, teenuse osutajate kvalifikatsioon, teenuse osutamiseks vajalikud ruumid jms.

UURINGU SIHTRÜHM

Uuringu peamine sihtrühm on **intellekti- ja/või liitpuudega (sh. autismispektrihäirega) täiskasvanud Tartu linna elanikud**, kes eelduslikult ei tule toime iseseisvalt ja ei suuda elada, töötada, õppida ning veeta vaba aega koos teiste inimestega. Põhjused:

- autismispektri häire, millest tulenevalt võivad olla erinevad hirmud;
- ülitundlik meelte tegevus;
- oskamatus erinevates olukordades toime tulla, lähtuvalt abstraktse mõtlemise ja üldistusvõime madalamast tasemest;
- ebasobivad käitumismallid.

Peamiselt sihtrühmalt saadavast infost ei piisa nende vajaduste kaardistamiseks ja teenuse kavandamiseks. Sõltuvalt intellektipuude sügavusest on neilt raske saada adekvaatset infot, seetõttu on vajalik kaasata erinevaid tugivõrgustiku esindajaid. Samuti on vajadus toetada intellekti- ja liitpuudega inimeste pereliikmeid ning välja selgitada nende vajadused.

Teised sihtrühmad on erinevad **tugivõrgustiku esindajad**:

- intellektipuudega inimese pereliikmed,
- tugiisikud,
- teenusepakkujad,
- teenuste tellijad ja rahastaja(d)

Intellektipuudega inimese ümber peab olema tugivõrgustik, kuhu on kaasatud võimalikult paljud temaga kokkupuutuvad inimesed, et tagada talle võrdsed võimalused võrreldes eakaaslastega. Selleks peab intellektipuudega inimesel olema võimalus osaleda ealistes tegevustes, nagu õppimine, tööelu, arendavad tegevused, vaba aeg – kunsti, muusika, spordiringid jne., kontserdid, peod, üritused, külaskäigud.

UURINGU METOODIKA

Uuring toimub kombineeritult:

- Sihtrühma andmete kogumine KOV ja teenusepakkujate koostöös, dokumentide analüüs,
- intervjuud sihtrühma ja nende võrgustiku esindajatega (võimalusel fookusgrupina),
- fookusgrupi intervjuu tugiisikutega,

- andmete analüüs ja uuringu tulemuste kirjeldamine.

Tegevused:

1. Sihtrühma vajaduste väljaselgitamine ja kirjeldamine
2. Teenuse vajaduse kirjeldamine
3. Teenuse sisu kirjeldamine
4. Teenuse osutajate kvalifikatsiooni kirjeldamine
5. Teenuse osutamiseks vajalikele ruumidele esitatavate nõuete kirjeldamine
6. Teenuse osutamise prognoositav mõju sihtrühmale ja nende võrgustikule

Ajakava:

1. Uuringu ettevalmistamine – 10. – 31. august
2. Sihtrühmade valimi koostamine ja kokkulepped – august – september
3. Intervjuude ettevalmistus ja läbiviimine – september – oktoober
4. Andmete koondamine ja analüüs – oktoober – november
5. Uuringu tulemuste kirjeldamine, aruanne – detsember
6. Uuringu kokkuvõtte esitamine – 22. detsember 2015

Uuringu meeskond:

Helle Känd, juhataja

Kristi Raudsepp, sotsiaaltöötaja

Aili Saluveer, koolitus- ja projektijuht

Valimi kirjeldus:

Uuringu valimisse kuuluvad

1. intellekti- ja/või liitpuudega (sh. autismispektrihäirega) täiskasvanud Tartu linna elanikud, kes juba saavad tugiisiku teenust ja potentsiaalsed teenuse vajajad
  2. nende pereliikmed
  3. tugiisikud
  4. teenuse osutajad
-
1. Teenuse saajad ja vajajad
  2. Teenuse saajate ja vajajate pereliikmed
  3. Tugiisikud
    - Tartu Maarja Tugikeskusest
    - Teistest asutustest

4. Teenuse osutajatega korraldatakse ümarlaud, kaasatakse järgmiste asutuste esindajad
  - SA Agrenska
  - SA Maarja Küla
  - OÜ Sverreson
  - Eesti Autismiühing
  - Tartu Maarja Tugikeskus

Rahastajatest ja teenuse tellijatest kohtutakse Tartu Linnavalitsuse esindajatega.

Intervjuude ja ümarlaudade küsimused sihtgruppide kaupa asuvad Lisa 1.

INTERVJUUDE KOKKUVÕTTED

1. Intervjuu sihtrühmaga

Valimisse kuulusid kliendid, kes juba saavad tugiisiku teenust, ja potentsiaalsed teenuse vajajad. Klientidega toimus üks fookusgrupi intervjuu ja kaks individuaalset intervjuud. Kõik intervjuud olid poolstruktureeritud ja kestsid umbkaudu 30 minutit. Valimisse kuulus kuus klienti – nendest neli olid naissoost ja kaks meessoost.

Neljal kliendil oli intervjuu toimumise ajal tugiisik olemas. Ühel kliendil on tugiisik olnud eelnevalt, kuid intervjuu toimumise ajal mitte. Ühel kliendil ei ole tugiisikut olnud, kuid ta sooviks enda sõnul seda teenust kasutama hakata. Intervjueeritud sihtrühm oskas nimetada oma tugiisiku eesnime ja umbkaudset vanust, kuid sellega, kui kaua tugiisik neil ajaliselt olnud on, jäädi üldiselt hätta. Üks klient oskas öelda, mis aastast tal on tugiisik olnud ja teadis ka rahastamise kohta („Projekti kaudu“).

Intervjueeritud sihtrühm pidas tugiisiku kõige olulisemaks funktsiooniks siirdumisel abistamist. Eelkõige toodi välja liikumist hommikuti kodust päevakeskusesse ja õhtul päevakeskusest koju. Aga toodi välja ka tugiisiku rolli saatjana vaba aja tegevuskohtades – kunst, muusika, kontserdid, peod, üritused, külaskäigud sõprade juurde.

Kliendid, kes kasutavad tugiisiku teenust, tõid kõik välja, et tugiisik veedab nendega liiga vähe aega. Kliendid soovivad koos tugiisikuga käia rohkem erinevatel kultuuriüritustel, ka jalutamas, kohvikus, kinos, teatris. Samas oskas sihtrühm oma vastustes analüüsida ka ajanappuse põhjuseid – tugiisikud on oma klientidega töötamise kõrvalt hõivatud veel ka teise töö ja/või õppimisega, mistõttu tuleb neil oma aega mitmete tegevuste vahel jagada.

Valimisse kuulunud kliendid on täiskasvanud ja valdav enamus nendest soovis tugiisikut, kes oleks nendega samaealine või noorem („*Võib olla ka tudeng*“). Üks klient ütles, et tema ei hooli tugiisiku vanusest ega soost. Naissoost kliendid (4) soovisid endale samast soost tugiisikut. Meessoost klientidest (2) üks ei eelistanud kumbagi sugu. Teine soovis endale naissoost tugiisikut: („*Preilidega diskol käia*“) ja tema puhul võis täheldada ka arusaamatust rollide tugiisik/tüdrukisõber vahel; ta eeldas, et need rollid võivad ka ühendatud olla. Ka teiste intervjueeritud klientide puhul võis hoolimata selgitustest tajuda siiski teatavat eeldust, et tugiisik võiks ühtlasi ka parim sõber olla („*Kellega saab kõike koos teha*“).

Hoolimata sellest, et intervjueeritud kliendid on täisealised, kumas vastustest siiski läbi nende vanemate mõju. Üks klient tõi välja, et tema ema oli algul tugiisiku teenuse vastu („*Emä ütles, et see on liiga väsitav mulle*“). Teine klient, kellel veel pole tugiisikut, muretses, kas ema ikka lubaks tal seda teenust kasutama hakata.

Üldiselt olid kliendid teadlikud tugiisiku rollidest ning oskasid piisavalt adekvaatselt analüüsida selle teenuse sisu ja enda vajadusi/ootusi tugiisikuga seoses.

2. Intervjuu teenuse saajate ja vajajate pereliikmetega

Valimisse kuulusid klientide pereliikmed, kes juba saavad tugiisiku teenust ja potentsiaalsed teenuse vajajad. Pereliikmetega toimus üks fookusgrupi intervjuu ja kümme individuaalset intervjuud. Kõik intervjuud olid poolstruktureeritud ja kestsid keskmiselt 45 minutit. Valimisse kuulus 16 inimest – nendest kümme oli naissoost ja kuus meessoost. Vanuseliselt alla 40 oli 1 inimene, 40-50-aastaseid oli 5 inimest, 50-60-aastaseid oli 4 inimest ja üle 60 oli 6 inimest.

Nendest kaheksal oli tugiisik olemas, kolm olid kasutanud tugiisiku teenust ja viiel ei olnud tugiisikutega kogemust.

Tugiisiku vajadust hinnati väga oluliseks kõigi intervjueeritavate poolt, samuti on vajadus jätkuv kõigil, kes olid kasutanud või kasutavad praegu tugiisiku teenust.

Teenuse vajaduse sageduseks hinnati 2 korda nädalas kuni 6 korda nädalas, 2 tunnist kuni 7-8 tunnini päevas.

Koostöö sagedusest saadi erinevalt aru. Vestelda tugiisikuga iga kord enne kliendiga välja minekut – selle järele tundis vajadust 4 pereliiget, telefoni teel suhelda vastavalt vajadusele soovis 8 inimest, meili teel ühenduse hoidmist ja koostööd vajadusest lähtuvalt soovis 6 inimest ja ühe korra kuus suhtlemise järgi tundis vajadust 3 inimest. Koostöö all mõisteti nii info vahetamist kui arutelu eesmärkide püstitamisel ja korrigeerimisel.

Teenuse vajaduse sagedus sõltus pereliikmete staatusest (pensionär, kodune või töötav) ja tugiisiku funktsioonist.

Intervjueeritud sihtrühm pidas tugiisiku kõige olulisemaks funktsiooniks turvalisuse tagamist ja siirdumisel abistamist. Samuti nagu kliendid, tõid ka pereliikmed välja liikumist hommikuti kodust päevakeskusesse ja õhtul päevakeskusest koju. Selgelt toodi välja ka tugiisiku roll saatjana vaba aja tegevuskohtades – kunst, muusika, kontserdid, peod, üritused, külaskäigud sõprade juurde. Iseseisvumist ja autonoomiat, kui peamist eesmärki, tõid üllatuslikult välja vaid kuus inimest. Vastuseks küsimusele ametiasutustes saatmise kohta, leidsid nelja kliendi esindajad, et see on vajalik ja kasutusel tugiisiku ühe funktsioonina. Intervjueeritavatest enamik arvas, et ametiasutustes peaks saatma pereliige. Põhjendusena toodi välja kliendi probleemide vähest tundmist ja usaldusväärust.

Tugiisiku vajadust õpingute ajal ülikoolis või kutsekoolis mainis 6 pereliiget, tuge töötamisel 4 inimest, saatmist meditsiinasutustes 3 inimest, tugiisikut kui hooldajat kodus nimetas vajadusena 3 inimest.

Kolm pereliiget samastasid tugiisiku rolli hooldaja omaga ja neljal juhul samastus roll õpetaja-terapeudi rolliga. Neljal juhul ületasid ootused selgelt tugiisiku pädevuse ja ettevalmistuse.

Naissoost klientide vanematest enamiku ootus oli naissoost tugiisikule, vaid kahel juhul leiti, et soolist eelistust ei ole. Meessoost klientide vanematest enamikul soolist eelistust ei olnud, ainult ühel juhul leiti, et kindlasti peaks olema naissoost tugiisik. Põhjendusena tõi inimene välja meessoost sobimatuse tugiisiku tööks, kuid siin on oluline lisada, et meessoost tugiisikuga kogemus puudus.

Ootused vanusele erinesid meessoost ja naissoost pereliikmete vahel ning pereliikmete vanusegrupiti. Vanemad, kelle vanus oli üle 60 (v.a. 1 neist) arvasid, et tugiisikud peaksid olema vanemad ja elukogenud inimesed. Meesterahvad olid kõik (v.a. 1 neist) arvamusel, et tugiisik peaks olema noorem ja avatud maailmavaatega inimene.

Ootused tugiisiku haridusele olid põhiharidusest (4 inimese arvamus) kõrghariduseni (4 inimese meelest). 8 juhul ei peetud haridust oluliseks, haritust tõid välja 7 inimest.

Vajaliku ettevalmistusena toodi välja baasteadmised puuetest, tervisest.

Maailmavaatelisusele oli avatuse nõue.

Erialaliselt soovitava ettevalmistusena nimetati 5 juhul pedagoogi, 4 juhul eripedagoogi, 3 juhul sotsiaaltöötaja ning 2 juhul hooldaja haridust/väljaõpet. Teisi erialasid mainiti ühel juhul, väga laias ulatuses.

Noorte ootusi tugiisiku rollile hindasid vanemad seotuks vabaaja tegevustega – eelkõige tugiisik kui osaleja ja saatja.

Pereliikmete põhiotusena võib välja tuua selle, et tugiisik tagab turvalisuse, on hooliv ja tähelepanelik toetatava suhtes ning võimaldab käia kodust väljas eakohastel üritustel, kus pereliikmetel napib aega ja ka huvi.

3. Intervjuu tugiisikutega

Planeeritud fookusgrupi intervjuu asemel otsustati läbi viia intervjuu iga tugiisikuga eraldi, sest fookusgrupi kogunemiseks ei olnud võimalik leida sobivaid aegu, kuna sõltuvalt töö iseloomust töötavad tugiisikud väga erinevatel aegadel ja ka erinevates kohtades.

Intervjuu andsid 7 inimest, ajanappust põhjenduseks tuues keeldusid 2 tugiisikut kohtumisest ja ühe tugiisikuga ei leitud mõlemale poolele sobivat aega.

Motivatsioonina tugiisikuna tööle asumiseks tõid 6 inimest välja võimaluse suhelda ja ennast suhtlejana proovile panna; soovi teha midagi uut, senisest tööst erinevat, tõid välja 4 inimest, soovi areneda – 5 inimest, omandada koolitusel uusi teadmisi – 4 inimest, tööst tekkivat lisatasu mainis 2 inimest, leida/teha tööd – 1 inimene. Töötasu ei toonud keegi välja peamise motivatsioonina. Üheks oluliseks motivaatoriks oli aidata ja toetada inimesi, selle tõid välja 6 tugiisikut.

Kliendi vajaduste juures toodi välja abistamine igapäevaelu toimingutes (7 tugiisikut), olemine vahendajaks ümbruse ja toetatava vahel (7 tugiisikut), saatmine siirdumisel (5 tugiisikut), vahendajaks olemine kooli ja toetatava vahel (3 tugiisikut), vahendajaks ja toeks olemine töötamisel (2 tugiisikut), vabaaja tegevuste organiseerimine (2 tugiisikut), jalutuskäigud vestluspartnerina (3 tugiisikut), ametiasutustes saatmine (1 tugiisikut), arsti juures käimine (1 tugiisikut).

Ülaltoodule lisaks vajatakse tugiisikut kontsertidel, teatris, spordivõistlustel, diskodel ja teiste avalike ürituste külastamisel.

Perega koostööst rääkides osutasid arvamused vastakateks ja sõltusid konkreetsest perest.

Koostöö tihedust pidasid kolm tugiisikut küllaldaseks ja hindasid heaks; kaks tugiisikut liiga tihedaks, hinnates koostööd rahuldavaks; ja kaks ebapiisavaks, kuid hindasid rahuldavaks. Täpsustades ebapiisavuse põhjuseid toodi välja otsuste vastuvõtmist ilma tugiisikut teavitamata, plaanide muutmist ja muutuste vähest etteteatamise aega. Näiteks ühel juhul

eeldas vanem, et kui ta ise saadab toetatava inimese päevakeskusesse, teeb ta sellega teene tugiisikule. Tugiisik aga oli arvestanud kolme töötunniga ja kohale läinud. Koostööd liiga tihedaks hinnanud tugiisik pidas koostööd kohati lausa agressiivseks ja ahistavaks. Viis tugiisikut tõid välja liigse sekkumise toetatavate tegevustesse. Ebapiisavaks peeti 1 juhul koostööd eesmärkide püstitamisel – vanem püüdis eesmärgid seada ainult enda vajadustest lähtuvalt, arvestamata toetatava vajadusi ja tugiisiku arvamust.

Keskmine teenuse osutamise aeg oli 20 tundi kuus, kahel juhul oli teenuse maht 80 tundi kuus.

Teenuse vajadust hindasid kõik tugiisikud oluliselt suuremaks, kui praegu on võimalik pakkuda – ka need, kelle toetatav sai kasutada 80 tundi kuus.

Töötingimustega oldi rahul keskkonna mõttes, palgatingimused ei rahuldanud kedagi intervjueeritavatest ja transporti hinnati oluliseks piirajaks teenuse osutamisel.

Muudatusettepanekutes oli siirdumise korraldamine teisel moel esikohal viiel juhul seitsmest. Töömahu suurendamise ja töötasu suurendamise vajadus tuli välja kõigist intervjuudest. Ettepanek oli sagedamateks kohtumisteks teiste tugiisikuteg omavahel, kuid ka see eeldaks oluliselt suuremat töötundide mahtu.

Soovitakse suuremat kindlustunnet sotsiaalsete garantiide osas, töölepinguga töötamist. Teenuse paindlikkuse säilimine oli samuti kõigi tugiisikute soov.

Teenuse arengu seisukohalt sooviti suuremat ametlikku koostööd sotsiaalse rehabilitatsiooni meeskondadega, võimalust olla meeskonna liige rahastatuna KOV-i poolt.

Olulisena nimetati vajadust täiendusõppe järele konkreetsetes valdkondades – eesmärkide püstitamise ja hindamise mõõdikute koolitusi ja puudespetsiifilisi täienduskoolitusi.

4. Intervjuu teenuse osutajatega

Ümaralauas osales planeeritust vähem inimesi, osad kutsututest ei osutanud teenust täiskasvanutele, osad aga intellektipuudega inimestele.

Tugiisikut vajatakse inimese iseseisva toimetuleku suurendamiseks, kogukonda sulandumiseks, kogukonnapõhiste teenuste tarbimiseks, õpingute toetamiseks, töötamise toetuseks (tööle kandideerimisel, asjaajamiste korraldamiseks ja tööl püsimiseks). Oluline on abistamine ja juhendamine erinevates elamise ja hügieenitoimingutes.

Pere ja võrgustiku seisukohalt on suur vajadus tugiisiku teenuse järele vanemate töötamise toetamiseks, teiste pereliikmetega tegelemiseks, vaba aja organiseerimiseks ja toetamiseks.

Teenuse saaja arengu soodustamiseks ja saavutamiseks on tugiisikut vaja rehabilitatsiooniplaani tegevuskavas ettenähtud tegevuste toetamiseks ja iseseisvuse harjutamiseks, spetsialistide poolt antud soovitude elluviimiseks. Sealhulgas on olulised ennetavad tegevused käitumise osas – tugiisiku ennetav sekkumine, et keegi ümbritsevatest ei satuks ohtu ega toetatav ei kahjustaks iseennast. Tugiisikuga koos omandatakse sobivaid käitumismustreid ja harjutatakse sotsiaalset suhtlemist.

Tugiisiku teenuse vajadus on individuaalne ja sõltub konkreetsest inimesest ja teenuse eesmärgist lähtudes individuaalsusest. Intellektipuudega inimese puhul on kõige olulisem järjepidevus ja regulaarsus.

Tugiisikute leidmine on keeruline, sest tugiisikul on keeruline töötada rohkem kui 1-3 kliendiga. Vajalik on eelnev baaskoolitus ja hiljem töö kaigus erinevad täienduskoolitused, tugiisiku vajadus tekib sageli väga lühikese aja jooksul ja tugiisikute süsteemis peab olema asendamise võimalus, mis praegu puudub. Tugiisik ei saa olla (töötasuta) ootel, kuid kui ei ole ootel inimesi, ei teki asendamise võimalust.

Tugiisikuid motiveerivad peamiselt suhtlemine, seltskond, koolitused, arenguvõimalused, sotsiaalsed garantiid. Töötasu ei ole senini olnud motiveeriv, kuna on ilmselgelt liiga väike, samuti ei motiveeri tööaeg. Motivaatoriks on ka iseotsustusõigus, töö loomingulisus ja mitmekülgsus; rutiini loomine ja rutiini puudumine.

Tugiisikune tööleasumise nõueteks on tugiisiku koolituse läbimine või sobiv erialane haridus, töökogemus ja sobivad isikuomadused.

Ettevalmistuseks tugiisiku tööks on vajalik tugiisiku koolitus, mis sisaldab konkreetse sihtgrupiga töötamise koolitust ja sihtgrupi tutvustust sügavuti ning vähemalt 2-nädalast praktikat sihtgrupiga koos asjatundliku ja tasustatud (!) juhendamise. Tugiisikute leidmiseks viiakse läbi tugiisiku valimise protsess koos tegevusplaani koostamisega, töötingimuste kokkuleppimine ja lepingute sõlmimine.

Vajalikuks peeti tugiisiku teenuse kirjelduse ja dokumentatsiooni täiustamist kord aastas, tagasiside saamist küsitluse või intervjuuna kord aastas; eeltoodule toetudes toimub pidev teenuse sisu ajakohastamine, teenuse saajate kriteeriumite täpsustamine, täiendamine, kaasajastamine.

Teenuse arendamiseks on oluline kursis püsimine riiklike arengutega ja Euroopa teenuste arengutega. Väga tõsiselt tegeletakse rahastamisvõimaluste loomise ja optimeerimisega.

5. Intervjuu teenuse tellijaga

Intellektipuudega täiskasvanuid, kes vajavad Tartu linnas tugiisiku teenust, on praegu teadaolevalt 20, nendest 10 on kutsehariduskeskuses. Praegu on tugiisikuid 13.

Tugiisiku teenuse vajadus on praegu olemasolevast võimalusest palju suurem.

Peamised praegu toetatavad teenused on: sotsiaalne toimetulek, kodune toimetulek, tööalane toimetulek, koolis toimetulek ja töö toimetulek.

Keskmine tugiisiku teenuse maht toetatava kohta on praegu 10 tundi kuus. Olemasolev maht ei ole kindlasti teenuse saajate toimetulekuks piisav. Vajalik tugiisiku teenuse maht on 30 individuaaltunnist kuni 120 tunnini kuus ühe intellektipuudega täiskasvanu kohta, olenevalt individuaalsetest võimetest ja vajadustest.

Tugiisiku kvalifikatsiooni peab kirjeldama sihtrühma esindav organisatsioon koostöös vastavate spetsialistidega.

SOOLINE, EALINE JA SOTSIAALNE VÕRDÕIGUSLIKKUS

Intellektipuudega inimene ja tema võrgustiku liikmed (pere, õpingu- ja töökaaslased, arengupartnerid ja kogukond) on võrdõiguslikud ühiskonna liikmed, kellel on õigus olla ühiskondlikult aktiivsed ja osaleda kõigis kogukonna ja ühiskonna poolt pakutavates ettevõtmistes.

Intellektipuudega inimese pereliikmed peavad saama aega iseendale, õppida, töötada ja puhata. Intellektipuudega inimese heaolu ja turvalisus on samal ajal tagatud tugiisiku poolt.

Intellektipuudega inimese pereliikmed, kes on pidevast hooldamisest ja järelvalvamisest väsinud, vajavad puhkust, soovivad teostada ennast oma valitud erialal, töötada ja elada eakohaselt.

TUGIISIKU ROLL

Tugiisiku ülesandeks on individuaalne töö intellektipuudega noorega, olla talle toeks, saatjaks ja vajadusel hooldajaks. Tugiisiku abiga saab intellektipuudega inimene osaleda tegevustes ja üritustel, kus ta toeta toime ei tule. Tugiisik abistab inimest nii palju kui vajalik, ometi nii vähe kui võimalik, ja eesmärgiks on võimalikult iseseisev toimetulek.

Tugiisik loob silla võrdsetele võimalustele ühiskonnas:

- 7-8 tunnine tööpäev,
- öine puhkus, päeva- ja öörütmi jälgimine,
- isikliku täiendamise ja arendamise võimalus,
- arenguks vajalik isiklik aeg,
- tööelus osalemine,
- isiklik sissetulek jne,
- sotsiaalsed garantiid,
- soolisusest ja ealisusest tulenevate vajaduste rahuldamiseks võimaluste loomine.

Need on vaid mõned olulised igapäevaelu osad, mida intellektipuudega inimese perest eemalviibimine saab pereliikmetele võimaldada.

TUGIISIKU LEIDMISE PROTSESS

1. Sobiva tugiisiku väljaselgitamiseks koostab teenuse vajaduse algataja lähteülesande:

- Kellele – kirjeldatakse võimalikult täpselt inimest, kellele tugiisikut vajatakse (aluseks tegevusjuhendajate, pereliikmete kirjeldused, rehabilitatsiooniplaan, individuaalne õppekava, meditsiiniline dokumentatsioon jne.);
- Miks – põhjused, miks konkreetne inimene vajab tugiisikut;
- Millisteks tegevusteks ja perioodiks – tegevused ja kellaajad;
- Kestus – päeva, nädala ja kuu lõikes;
- Prognoositav aeg kuudes, aastates;
- Kohad ja tingimused, kus teenust saada tahetakse;
- Erinõuded, tingimused, olustik.

2. Tutvumine tugiisiku ja teda ümbritsevatega (perega, klassiga, grupiga, kus ta tegutseb).

3. Tugiisiku ja intellektipuudega inimese kohanemine teineteisega.

4. Tugiisiku koostöö intellektipuudega inimese ja tema perega.

Tugiisikuks võivad sobida mitmete erialade esindajad, kuid nad vajavad lisaettevalmistust intellektipuude eripärast lähtuvalt. Tugiisik on eelnevalt läbinud sihtrühmaga töötamiseks koolituse, mis sisaldab ka juhendatud, reflekteeritud ja analüüsitud praktikat.

TULEMUSED

Uuringule jäeti esialgselt kavandatud aasta asemel vaid pool aastat ja aasta esimesse poolde kavandatud fookusgruppide intervjuud jäid aasta teise poolde. Sellest tulenevalt jäi oluliselt vähem aega tulemuste võrdluseks teiste uuringute ja töödega.

Uuringu läbiviimisel leidis kinnitust eeldus, et statistilist vastust küsimusele, kui palju on Tartu linnas intellektipuudega inimesi, on võimalik leida vaid läbi protsentuaalse eelduse.

Eeldatavalt on intellektipuudega inimesi 2-3% elanikkonnast. Intellektipuue kuulub psüühikahäirete RHK 10 alla ja sellest tulenevalt laieneb talle psühhiaatria seadus. Sellest tulenevalt ei ole võimalik välja selgitada Tartu linnas konkreetset intellektipuudega inimeste arvu.

Inimesel on õigus oma terviseandmeid kaitsta, andmeid on lubatud avaldada vaid inimese loal. Enamusel uuringus osalenutest ei olnud probleemi andmekaitsega. Konkreetsete abi vajavate inimesteni jõudmine on takistatud andmebaaside valedel alustel loomisest tingituna. Näiteks rehabilitatsiooniplaani märgitakse peamine takistus ja statistiliselt läheb enamikul arvesse liitpuue. Liitpuue on oluline erihoolekande teenuse määramisel, kuid kui palju sellest tulenevalt on nägemispuuet, kuulmispuuet, intellektipuuet, käitumishäireid jne, statistiliselt enam ei selgu. Arvestatakse vaid monopuudega – intellektipuudega lapsi oli Tartumaal välja toodud 23, Tartu Maarja koolis õpivad vaid raske ja sügava intellektipuudega lapsed ja neid on 83, lisaks Kroonuaia koolis ja tavakoolis tugiisikuga õppivad lapsed. Liitpuudega lapsi on kokku 361.

Täiskasvanute kohta on veel keerulisem täpseid andmeid leida.

Teenuse saajaid oli Tartus 15; teenuse vajajaid, kellel taotlemise protsess pooleli, on praegusel hetkel 4. Peamiseks põhjuseks, miks protsess on pooleli, on sobiva tugiisiku puudumine, eestkostja või vanema passiivsus ja rahastuse puudumine.

Tugiisiku teenuse tulemusel:

- Paraneb intellektipuudega inimese ja kogukonna toimetulek.
- Tõuseb ühiskonna teadlikkus intellektipuudega inimestest.
- Tekib tugivõrgustik.
- Pereliikmed saavad osaleda ühiskonnas, töötada täistööajaga, tegeleda enese arendamisega ja olla konkurentsivõimelised tööturul, pere majanduslik olukord paraneb.

- Intellektipuudega inimene on kaasatud ja integreeritud kogukonda, suurenevad tema võimalused osaleda töös, teises tegevuses, arendustegevustes, õppimisprotsessis ja vabaaja tegevustes.
- Inimese tugevusi ja võimeid rakendatakse parimal moel.

Tugiisiku teenus on ja peab jääma arenevaks ja paindlikuks. Erinevatel uuringus osalenud sihtrühmadel olid erinevad ootused, nende ootuste täitmisel tuleb arvesse võtta kõigi ootusi ja vajadusi, kuid eelkõige lähtutakse tugiisiku teenust saavast inimesest ja teenuse eesmärgist. Teenuse eesmärgid ja sisu on tulenevalt iga teenust vajava isiku probleemidest ja vajadustest individuaalne.

Põhjendatud on tugiisiku teenuse sihtrühmapõhisus ja sellest lähtuvad nõudmised ning koolitused.

Praegune tugiisikute grupp ei ole piisav ja vajab täiendavalt uusi inimesi. Kuna väga suur vanusevahe intellektipuudega noortele täiskasvanutele nende arengu toetamisel eriti ei sobi, siis on eriti suur puudus tugiisikutest vanusegrupis 28-40. Ealine lähedus stimuleerib arenguvõimalusi oluliselt.

Tugiisiku kvalifikatsiooninõuetel ei peaks olema väga rangeid raame. Piisab nõudest, et inimesel on vähemalt põhiharidus ja lisaks sobiv eriala või koolitus: siinjuures on praeguste kogemuste kohaselt kõige olulisem sihtgrupipõhine koolitus. Määravaks on inimese ka individuaalsed isiksuse omadused, mida saab sõnastada järgnevalt: **hingeliselt ja vaimselt tasakaalus olev täiskasvanud inimene**. Tugiisik võiks sobivuse korral kohe tööle asuda, kuid esimesel aastal peab ta läbima vastava koolituse ja vajab ka täiendkoolitusi ning refleksioonivõimalusi, kõige sobivam vorm selleks on grupi toetus ja arutelud koos mentori või koolitaja/ juhendajaga, mis eeldab selleks ettenähtud tasustatud tööaega.

Laste ja täiskasvanute tugiisikud vajavad erinevaid koolitusi.

Tugiisiku töö, arvestades intellektipuudega inimeste sihtgruppi, ei ole olemasolevates tingimustes võimalik täiskoormusena. Tugiisikud vajavad sotsiaalseid garantiisid ka osalise tööajaga töötamise korral.

Tugiisiku teenuse tunnitasi peaks olema motiveeriv.

Tugiisiku teenus vajab arengu jätkumiseks iga-aastast tagasisidet, kaasajastamist. Sihtgrupi kirjeldus areneb lähtuvalt tagasisidest ja teenuse kokkuvõttest, mis esitatakse igal aastal jaanuaris.

PEAMISED JÄRELDUSED:

1. Tugiisiku teenus on kogukonnapõhiste teenuste kasutamise eeldus.
2. Kõigi uuringus osalenud sihtgruppide hinnangul on teenuse maht praegu liiga väike.
3. Sõltuvalt intellektipuude sügavusest ja individuaalsetest vajadustest on tarvis tugiisiku teenust palju suuremas mahus, et tagada toetatavate isikute areng ja sotsiaalne kaasatus ning nende ja nende perede toimetulek.
4. Tugiisikuteenuse kvaliteedi tõstmiseks on väga oluline motiveeriv töötasu ja tasustatud tööaeg tagasiside, refleksiooni, koolituste ja grupinõustamiste jaoks.
5. Andmete kättesaadavuseks on vaja muuta andmete kogumise ja klassifitseerimise viisi nii sotsiaalministeeriumi kui haridusministeeriumi tasandil.

Intervjuude ja ümarlaudade küsimused sihtgruppide kaupa

Teenuse saajad ja vajajad

1. Kas sul on tugiisik?
2. Kas sa tahad endale tugiisikut? (kui veel pole)
3. Mida sa teed koos tugiisikuga?
4. Kus sa tahad veel käia? (koos tugiisikuga)

Teenuse saajate ja vajajate pereliikmed

1. Kas teie pere kasutab tugiisiku teenust?
2. Kas teie pere vajab tugiisiku teenust? (kui veel pole)
3. Kas teenuse vajadus on jätkuv? (kui on juba tugiisik)
4. Kui tihti te vajate tugiisikut? Kui palju aega korraka? Milliste tegevuste jaoks?
5. Milliste tegevuste juures võiks tugiisik veel aidata?
6. Milliste tegevuste juures noored soovivad tugiisikut?
7. Kuidas/kui tihti toimub koostöö tugiisikuga?
8. Millised on teie ootused tugiisikule?

Tugiisikud

1. Mis motiveerib teid olema tugiisik?
2. Milliste tegevuste juures klient vajab tugiisikut?
3. Kus/milliste tegevuste juures kliendid veel vajaks tugiisikut?
4. Kui tihe on koostöö kliendi perega? Kui palju pere sekkub? Mil viisil?
5. Millises ajalisel mahus te osutate teenust?
6. Kas kliendid, keda te toetate, vajavad rohkem/vähem tugiisikut? Või on vajadus piisav?
7. Millised on töötingimused? (transport, teenuse osutamise kohad jne)
8. Milliseid arengukohti te näete enda kui tugiisiku töös? Üleüldiselt teenuse osutamisel?

Teenuse osutajad

1. Millistel põhjustel vajatakse tugiisikut?

2. Kui suur on tugiisiku teenuse vajadus?
3. Kui raske/lihtne on leida tugiisikuid?
4. Mis motiveerib olema tugiisik?
5. Millist kvalifikatsiooni/ettevalmistust nõutakse tugiisikult?
6. Millised on arengukohad teenuse osutamisel?

Tartu Linnavalitsus

1. Kui palju on tugiisikuid? Kui palju on kliente?
2. Kas vajadus teenuse järele on suurem/väiksem/piisav?
3. Kui suur on teenuse maht? Mitu tundi ühe kliendi kohta nädalas/kuus?
4. Kas praegune teenuse maht ühe kliendi kohta on piisav?
5. Milline kvalifikatsioon peab olema tugiisikul? Kuidas toimub tööks ettevalmistus?